

СИСТЕМА ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ

THE SYSTEM OF OFFENSES
IN THE FINANCIAL AND ECONOMIC SPHERE IN UKRAINEКомарницька І.І., д. ю. н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Статтю присвячено комплексному дослідженню профілактики правопорушень у фінансово-економічній сфері засобами адміністративного права. Представлено науковознавче підґрунтя дослідження профілактики правопорушень у фінансово-економічній сфері засобами адміністративного права.

Визначено зміст системи правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні та різновиди деліктів, які її формують.

Система правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні є цілісним чітко структурованим комплексом деліктів, які стосуються створення, розподілу і перерозподілу фондів фінансових ресурсів та фінансових активів держави задля задоволення господарських потреб, реалізації публічно-правових послуг фінансово-економічного характеру, гарантування здійснення державою її функцій у сфері забезпечення функціонування системи суспільного виробництва, розподілу й обміну отриманими продуктами задля задоволення матеріальних потреб суспільства, реалізації контрольно-управлінських прав суб'єктів у сфері фінансово-економічних відносин.

Уся ця система правопорушень у фінансово-економічній сфері посягає на здійснення фінансово-економічного управління, завдає збитки державі, державним та суспільним інтересам, переслідує мету одержання економічної вигоди, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Основними ознаками системи правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні є цілісність та чітка структурованість з огляду на їх зміст та суспільну небезпеку, суб'єктів вчинення та іншу специфіку, єдність та взаємний вплив чинників, що їх зумовлюють, деструктивний вплив на державу та фінансово-економічні відносини, відносини публічного адміністрування фінансово-економічної сфери, що в ній наявні, об'єктивування через деструктивну, протиправну дію чи бездіяльність, яка з юридичного погляду виражається у невиконанні особою своїх фінансово-економічних обов'язків, порушенні вимог закону, недотриманні нормативних вказівок чи заборон, порушенні прав інших учасників фінансово-економічних відносин, відносин щодо адміністрування фінансово-економічної сфери, зловживанні службовим становищем, створення незаконних перепон для учасників фінансово-економічних відносин, тощо.

Представлено класифікацію правопорушень у фінансово-економічній сфері з огляду на зміст правовідносин, що охороняються нормами адміністративно-деліктного законодавства, видові об'єкти адміністративних правопорушень у фінансово-економічній сфері, суб'єкти їх вчинення, джерело фіксації складу таких деліктів, ознаку «суспільної небезпеки» та специфіку характеру заподіяної шкоди, ознаки суб'єктивної сторони (щодо форм вини) та чинники фінансово-економічного характеру, що зумовлюють вчинення адміністративних деліктів.

Ключові слова: фінансова сфера, економічна сфера, фінансово-економічна сфера, економічна безпека, фінансова безпека, адміністративне правопорушення, профілактика правопорушень, засоби адміністративного права.

The article is devoted to a comprehensive study of crime prevention in the financial and economic sphere by means of administrative law. The scientific basis of the study of crime prevention in the financial and economic sphere by means of administrative law is presented.

The content of the system of offenses in the financial and economic sphere in Ukraine and the types of torts that form it are determined.

The system of offenses in the financial and economic sphere in Ukraine is a holistic clearly structured set of torts related to the creation, distribution and redistribution of funds of financial resources and financial assets of the state to meet economic needs, implementation of public legal services of financial and economic nature. in the field of ensuring the functioning of the system of social production, distribution and exchange of products to meet the material needs of society, the implementation of control and management rights of entities in the field of financial and economic relations.

This whole system of offenses in the financial and economic sphere encroaches on the implementation of financial and economic management, harms the state, state and public interests, pursues the goal of obtaining economic benefits, for which the law provides for administrative liability.

The main features of the system of offenses in the financial and economic sphere in Ukraine are integrity and clear structure in view of their content and social danger, perpetrators and other specifics, unity and mutual influence of factors that cause them, destructive impact on the state and financial economic relations, relations of public administration of the financial and economic sphere that exist in it, objectification through destructive, illegal action or inaction, which from a legal point of view is expressed in a person's failure to fulfill their financial and economic obligations, violation of law, non-compliance with regulations or prohibitions, violation of the rights of other participants in financial and economic relations, relations regarding the administration of the financial and economic sphere, abuse of office, creating illegal barriers for participants in financial and economic relations, etc.

The classification of offenses in the financial and economic sphere according to the content of legal relations protected by administrative tort law, specific objects of administrative offenses in the financial and economic sphere, the subjects of their commission, the source of fixing the composition of such torts, a sign of «public danger». And the specifics of the nature of the damage, the signs of the subjective side (regarding the forms of guilt) and financial and economic factors that determine the commission of administrative offenses.

Key words: financial sphere, economic sphere, financial and economic sphere, economic security, financial security, administrative offense, crime prevention, means of administrative law.

Фінансово-економічну сферу слід розглядати як складний економіко-правовий феномен, який уособлює різноманітні галузі функціонування суспільства, постає специфічною галуззю діяльності людей задля задоволення інтересів членів соціальної спільноти щодо формування, мобілізації і розміщення фінансових ресурсів, обміну, розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту.

Система правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні є цілісним чітко структурованим комплексом деліктів, які стосуються створення, розподілу і перерозподілу фондів фінансових ресурсів та фінансових активів держави задля задоволення господарських потреб, реалізації публічно-правових послуг фінансово-економічного характеру, гарантування здійснення державою її функцій у сфері забезпечення функціонування системи суспільного виробництва, розподілу й обміну отриманими продуктами задля задоволення матеріальних потреб суспільства, реалізації контрольно-управлінських прав суб'єктів у сфері фінансово-економічних відносин.

сом деліктів, які стосуються створення, розподілу і перерозподілу фондів фінансових ресурсів та фінансових активів держави задля задоволення господарських потреб, реалізації публічно-правових послуг фінансово-економічного характеру, гарантування здійснення державою її функцій у сфері забезпечення функціонування системи суспільного виробництва, розподілу й обміну отриманими продуктами задля задоволення матеріальних потреб суспільства, реалізації контрольно-управлінських прав суб'єктів у сфері фінансово-економічних відносин.

Уся ця система правопорушень у фінансово-економічній сфері посягає на здійснення фінансово-економічного управління, завдає збитки державі, державним та суспільним інтересам, переслідує мету одержання економічної вигоди, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Систему у вітчизняних тлумачних словниках визначають як порядок, що визначений правильним, плановим розташуванням, належною кореляцією його частин [1, с. 203].

У системі правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні тісно поєднано дві підсистеми деліктів (правопорушення у фінансовій та економічній підсистемі), кожна з яких є розгалуженою та вміщує групи правопорушень, що відображають зміст кожної підсистеми.

Система завжди формується з окремих частин і елементів, вирізняється цілісністю, оскільки її підсистеми мають значний взаємний вплив, а чинники, що впливають на одну з підсистем, безумовно, впливають й на іншу.

Представники кримінально-правової науки доволі широко наводять ознаки системи деліктної діяльності у досліджуваній сфері. Наприклад, Я. Мочкош вважає, вона характеризується: корисливістю мотивів здійснення протиправних діянь особами, які реалізують свої функції у сфері виробництва, товарообігу чи фінансової діяльності, що стосуються одержання прибутку у незаконний спосіб; значним рівнем їхнього поширення, тривалістю та системністю розвитку під прикриттям економічної діяльності; здатністю до трансформації з огляду на професійну діяльність з використанням необхідних спеціалістів; можливістю апробація нових організаційних і структурних форм, активним спротивом правоохоронним органам [2, с. 300].

О. Пішиннік до переліку ознак відносить корисливість мотивів вчинення, використання високоінтелектуальних засобів, службового становища, корупційних зав'язків, комплексність, тривалість, систематичність, латентність, заподіяння шкоди визначеному порядку управління економікою та створення небезпеки суспільству та державі загалом, значний вплив організованої злочинності, залучення результатів науковотехнічного прогресу [3, с. 65].

Досліджувана система деліктів у фінансово-економічній сфері є досить складною.

Детермінанти вчинення таких деліктів вивчалися низкою вітчизняних вчених. Серед найсуттєвіших ними вирізняються організаційно-управлінські детермінанти, які стосуються дефектів у діяльності органів публічного управління та владних інституцій, процесами економічного та суспільного значення. Наявність таких детермінант зумовлене недосконалістю розрахунків та організації управління, відсутністю належного механізму взаємодії правоохоронних, контролюючих органів, банківських установ, зокрема Національної поліції, податкових органів, НБУ в аспекті організаційно-управлінського забезпечення боротьби з деліктами. Важливою детермінантною таких деліктів є недоліки системи правового регулювання фінансово-економічної сфери. Серед недоліків вирізняють неточності нормативно-правових актів, що стосуються фінансово-економічної сфери, вад у функціонуванні правоохоронних структур й контролюючих органів з приводу здійснення перевірок, документування деліктної діяльності, провадження фінансово-економічних правопорушень. Також в якості чинників, що справляють потужний вплив на фінансово-економічні делікти виокремлюють значний рівень тінізації економіки, корупції, сприятливі умови легалізації незаконно отриманих коштів, проблеми правової й інформаційної забезпеченості [4].

Нейтралізації цих чинників слугує використання широкого переліку заходів державного нагляду (контролю) у сфері фінансово-економічних відносин.

Певним різновидом методів адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності слід вважати здійснення державного нагляду (контролю). Під ним слід вважати діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, інших інституцій у рамках повноважень, визначених законодавством задля протидії порушенню законодавчо визначених вимог суб'єктами господарювання й гарантування загальносуспільних інтересів, наприклад щодо безпечного та нешкідливого навколишнього природного середовища, якості продукції, робіт, послуг. Реалізація заходів такого контролю передбачає застосування планових та позапланових перевірок, ревізій, оглядів, обстежень, тощо [5, с. 34].

З огляду на зазначене, правопорушення у фінансово-економічній сфері в Україні – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, що посягає на відносини щодо створенням, розподілу і перерозподілу фондів фінансових ресурсів та фінансових активів держави задля задоволення господарських потреб, виробництва, розподілу, обміну, споживання товарів чи послуг, реалізації публічно-правових послуг у фінансово-економічній сфері, гарантування здійснення державою її фінансово-економічних функцій.

Основними ознаками системи правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні є цілісність та чітка структурованість з огляду на їх зміст та суспільну небезпеку, суб'єктів вчинення та іншу специфіку, єдність та взаємний вплив чинників, що їх зумовлюють, деструктивний вплив на державу та фінансово-економічні відносини, відносини публічного адміністрування фінансово-економічної сфери, що в ній наявні, об'єктивування через деструктивну, протиправну дію чи бездіяльність, яка з юридичного погляду виражається у невиконанні особою своїх фінансово – економічних обов'язків, порушенні вимог закону, недотриманні нормативних вказівок чи заборон, порушенні прав інших учасників фінансово-економічних відносин, відносин щодо адміністрування фінансово-економічної сфери, зловживанні службовим становищем, створення незаконних перепон для учасників фінансово-економічних відносин, тощо.

Деліктні прояви у фінансово-економічній сфері характеризуються такими ознаками: 1) безпосередній вплив на фінансову та економічну безпеку держави та фінансово-економічні права фізичних та юридичних осіб; 2) стійкість негативного впливу та заподіяння безпосередньої шкоди організаційно-економічним, виробничим відносинам, відносинам власності, функціонуванню усього господарського механізму держави, економічної безпеки, стабільності економіко-правового регулювання суспільних відносин, економічним правам та законним інтересам фізичних та юридичних осіб; 3) різноманіття учасників фінансово-економічних відносин; 4) різноманіття органів публічного управління, що реалізують контрольні функції у цій сфері; 5) різноманіття видових проявів фінансово-економічної діяльності; 6) різноманіття нормативно-правових актів, що врегульовують фінансово-економічні відносини; 7) сприяють формуванню «тіньової» економіки та корупційної діяльності; 8) високий ступінь латентності багатьох деліктних проявів у цій сфері.

Для більш детального аналізу системи правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні слід представити їх класифікацію.

Важливими критеріям для класифікації правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні є зміст правовідносин, що охороняються нормами адміністративно-деліктного законодавства, видові об'єкти адміністративних правопорушень у фінансово-економічній сфері, суб'єкти їх вчинення, джерело фіксації складів таких деліктів, ознака «суспільної небезпеки» та специфіка характеру заподіяної шкоди, ознаки суб'єктивної сторони (щодо форм вини) та чинники фінансово-еконо-

мічного характеру, що зумовлюють вчинення адміністративних деліктів.

Для аналізу такого роду систем слід їх поділити на підсистеми деліктів за змістом правовідносин, що охороняються нормами адміністративно-деліктного законодавства. В даному випадку це адміністративні делікти у фінансовій та економічній сфері, що представлені набором конкретно визначених елементів, а їх профілактика забезпечується засобами адміністративного права.

Адміністративні правопорушення у фінансовій сфері є певним різновидом протиправної діяльності, що посягає на визначений в державі порядок регулювання мобілізації (формування), розподілу (перерозподілу), використання централізованих і децентралізованих грошових фондів, формування, розгляду, ухвалення, внесення змін, виконання бюджету, сплати податків та інших обов'язкових платежів, забезпечення контролю за яким покладено на державні контролюючі органи, митно-тарифного регулювання та переміщення товарів через митний кордон, функціонування банківських структур, стабільність банківської системи загалом.

Натомість адміністративні правопорушення у економічній сфері стосуються порушення організаційно-економічних, виробничих відносин, відносин власності, функціонування усього господарського механізму держави, економічної безпеки, стабільності економіко-правового регулювання суспільних відносин, порушення економічних прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

На думку А. В. Степаненка та М. І. Герасимова, економічна складова фінансово-економічної безпеки становить певний стан економіки, що стосується її зовнішньої незалежності, внутрішньої стабільності [6, с. 39].

Залежно від об'єкта адміністративного правопорушення у фінансово-економічній сфері слід виокремити адміністративні правопорушення, що посягають на: 1) економічну безпеку держави; 2) права фізичних та юридичних осіб фінансово-економічного характеру; 3) бюджетні правовідносини; 4) податкові правовідносини; 5) митні правовідносини; банківські правовідносини; 6) правовідносини у сфері промисловості, будівництва та використання паливно-енергетичних ресурсів; 7) правовідносини у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг та підприємницькій діяльності; 8) правовідносини з приводу обігу і збереження об'єктів права власності, здійснення власниками правомочностей щодо них; 9) правовідносини щодо порядку ведення сільського господарства, тощо.

Кожен з різновидів правопорушень у фінансово-економічній сфері, виокремлений за цим критерієм може бути поділений на підвиди. Наприклад, С. Пепеляєвим та іншими вченими представлено докладну класифікацію правопорушень у податковій сфері, серед яких виокремлено наступні делікти: правопорушення проти системи податків, проти прав та свобод платників податків, системи гарантій виконання обов'язків платника податків, виконання дохідної частини бюджету, контрольних функцій податкових органів, порядку ведення бухгалтерського обліку, складання та подання бухгалтерської та податкової звітності, обов'язків щодо сплати податкових платежів [7; 8, с. 408].

В. Іщенко пропонує для прикладу правопорушення в податковій сфері за видовими об'єктами поділяти на делікти щодо порядку ведення податкового обліку, складання та подання податкової звітності (ст. 1631, 1632 КУпАП); що стосуються належної реалізації обов'язків з приводу сплати податків, декларування доходу й майнового стану (ст. 1634, 1641, ч. 1, 3, 4 ст. 1726 КУпАП); стосовно реалізації контрольних повноважень податкових органів (ст. 1633, ч. 5–9 ст. 1666, ст. 18823 КУпАП); щодо виробництва, зокрема й алкогольних напоїв і тютюнових

виробів (ст. 156, 1562, 1645, 1772 КУпАП); що посягають на права та свободи платників податків (ч. 9, 10 ст. 1666, ст. 16621 КУпАП) [9, с. 143].

Залежно від суб'єкта вчинення правопорушення у фінансово-економічній сфері, ці делікти бувають такими, що вчиняються фізичними та юридичними особами; такими, що вчиняються загальним та спеціальним суб'єктом.

Здебільшого відповідно до положень КУпАП відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень покладається на фізичних осіб, в тому числі на посадових осіб підприємств, установ та організацій. Окрім цього, доволі часто у адміністративні правопорушення у фінансовій сфері стосуються протиправної діяльності платників податків, податкових агентів, їхніх посадових осіб і посадових осіб контролюючих органів, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних фондів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установ, банків, підприємств, установ, організацій, які зумовлюють невиконання чи неналежне виконання вимог фінансово-економічного законодавства.

Також доволі часто законодавцем визнається потенційна можливість притягнення до адміністративної відповідальності й юридичних осіб як суб'єктів вчинення адміністративних правопорушень у фінансово-економічній сфері.

Серед законодавчих актів, в яких закріплено таку можливість слід згадати Закони України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14 жовтня 1994 року № 208/94-ВР [10], «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [11] та багато інших. Деліктна діяльність може виникати й у роботі фінансових установ, у статутному капіталі яких державна або комунальна частка часток перевищує 50 %, суб'єктів господарювання державного сектора економіки, підприємств, які отримували чи продовжують отримувати кошти з бюджетів усіх рівнів, використовують державне, комунальне майно та інших осіб.

Вони поділяють правопорушення в податковій сфері з огляду на специфіку суб'єктів здійснення таких деліктів на ті, що вчиняються особами, які є платниками податків й обов'язкових платежів чи посадовими особами (наприклад ті, що стосуються порушення правил обчислення і сплати податків, посягають на нормальну діяльність податкових органів, тощо), та ті які здійснюються податковими агентами (серед таких порушення, які виникають у діяльності керівників банківських, кредитних установ, делікти щодо джерел доходів) [12].

З огляду на джерело фіксації складів деліктів у фінансово-економічній сфері, вони є такими, що представлені у КУпАП (Глави 6, 8, 9, 12 КУпАП, тощо) та в інших законодавчих актах, серед яких Митний кодекс України, Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [11], «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14 жовтня 1994 р. № 208/94-ВР [10], Про виключну (морську) економічну зону України) від 16.05.1995 № 162/95-ВР [13], тощо).

Адміністративні правопорушення з матеріальним складом обов'язково спричиняють шкідливі наслідки, матеріальні збитки (наприклад, потрава посівів, зіпсуття або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень колективних сільськогосподарських підприємств, інших державних і громадських чи фермерських господарств (ст. 104 КпАП України), й формальні, – передбачають діяння, які за своєю природою є суспільно небезпечними незалежно від настання шкідливих наслідків (наприклад, порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст. 93 КпАП України).

За ознаками суб'єктивної сторони (щодо форми) фінансово – економічні правопорушення можуть бути таким, що вчиняються умисно (ст.ст. 103-1, 163-8, 164-15 КУпАП) чи з необережності, у зв'язку з халатним, легковажним ставленням посадової особи до виконання посадових обов'язків у фінансово-економічній сфері, неналежним ставленням суб'єкта господарювання до вимог щодо безпеки, здоров'я населення в процесі здійснення господарсько діяльності (у будівельній, сільсько-господарській та інших сферах) [14].

Залежно від чинників фінансово-економічного характеру, що зумовлюють вчинення адміністративних деліктів у досліджуваній сфері, наявні правопорушення, що зумовлені недоліками функціонування митної, податкової, банківської, бюджетної систем, різних секторів економіки та сфер господарювання, неналежним рівнем податкового, банківського, митного та інших видів державного контролю, недоліками діяльності правоохоронних органів, тощо.

Загалом інституційна структура системи представлених деліктів не є сталою. З ускладненням фінансово-економічних відносин, розвитком технологій та змінами в сфері публічного управління процес управління фінансами, здійснення діяльності у сфері економіки еволюціонує та водночас удосконалюється сфера деліктних проявів фінансово-економічного характеру.

В умовах сьогодення модель економічного зростання держави має будуватися на поєднанні інноваційні й соціальної фінансово-бюджетної складової, що, в свою чергу, слугуватиме якісному забезпеченню системи фінансово-економічних відносин [15, с. 25].

З огляду на зазначене, повинен відбутися поступовий перехід від старих до нових засобів профілактики таких правопорушень, що засвідчуватиме інституційну фінансово-економічну стійкість суспільства. Позитивні результати запланованих інституційних змін сприятимуть підвищенню дієвості механізмів протидії правопорушенням у фінансово-економічній сфері загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови: в 11 т. / за ред. Білодід І. К. та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Том 9. 1978. 916 с.
2. Мочкош Я. В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю. *Часопис Київського університету права*, 2012. № 2. С. 299–304.
3. Пшиннік О. В. Поняття економічних злочинів як об'єкта адміністративно-правової протидії. *Право і Безпека*. 2016. № 3. С. 60–65.
4. Клочко А. М., Нежевело В. В. Детермінанти злочинності у сфері банківської діяльності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/ostannij-vipusk>
5. Бодров В. Г., Бодров В. Г., Балдич Н. І., Сафронова О. М. Державне управління у фінансово-економічній сфері : навч.-метод. матеріали / уклад. В. М. Гаврилюк. Київ : НАДУ, 2013. 88 с.
6. Степаненко А., Герасимов М. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів. *Регіональна економіка*. 2002. № 2. С. 39–54.
7. Пепеляев С. Г. Налоговый кодекс: взаимная ответственность. Ваш налоговый адвокат. *Советы юристов : Сб. статей. Вып. 1.* Москва : ФБК-ПРЕСС, 1997. С. 203–217.
8. Налоговое право / под ред. С. Г. Пепеляева. Москва : Юристъ, 2004. 591 с.
9. Іщенко В. В. Класифікація адміністративних правопорушень у сфері оподаткування: доктринальні підходи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 142–145.
10. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : закон України від 14 жовтня 1994 р. № 208/94. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. С. 411.
11. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : закон України від 24.02.1994 № 4004-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. С. 218.
12. Рейдель Л. Б. Правонарушения в сфере реализации функции налогообложения российского государства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Хабаровск, 2002. 207 с.
13. Про виключну (морську) економічну зону України : закон України від 16 травня 1995 р. № 162/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. С. 152.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
15. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.